

METODICKÉ A INFORMAČNÍ TEXTY/ METHODICAL AND INFORMATIVE TEXTS

FENOMÉN „STRÁNSKÝ“ V MÚZEJNÍCTVE NA SLOVENSKU

DOI: 10.5817/MuB2016-2-12

MARCEL LALKOVIČ †

V kontexte trendov, ktoré dnes dominujú v našom múzejníctve, si mnohí v dostatočnej miere nevedomujú, čo v druhej polovici 20. storočia znamenala činnosť, ktorej priekopníkom a výrazným predstaviteľom bol Z. Z. Stránský. Nemáme tým na mysli glorifikáciu jeho osoby. Ide skôr o zamyslenie sa nad charakterom jeho činnosti, prostredníctvom ktorej sa formovalo naše múzejníctvo a i jeho zásluhou sa dotváralo do podoby, ako ho poznáme dnes.

Činnosť, ktorej sa Z. Z. Stránský z hľadiska múzejníctva venoval prakticky celú druhú polovicu 20. storočia, predstavuje ako celok jednu vývojovú etapu. Možno ju charakterizovať ako obdobie, pod ktoré sa významným spôsobom podpísal nielen svojim konaním, ale aj myšlienkami či názormi, ktoré potom niekoľko desaťročí formovali muzeologické myslenie u nás.

V povojnovom období múzejníctvo u nás prešlo zásadnou premenou. Podstatným spôsobom sa zmenili formy múzejnej práce a jej kvalita. Postavené bolo na profesionálnu základňu a múzeá sa ako inštitúcie zaradili medzi politicko-výchovné a kultúrne zariadenia, čím sa opäť dostali do zorného uhla spoločenského záujmu. Tento vcelku úspešný rozvoj sa však uskutočňoval najmä v rovine praxe, a tá vychádzala z dobových podmienok a potrieb. To viedlo k tomu, že sa už v podstatne menšej miere venovala pozornosť teoretickej interpretácii a zovšeobecňovaniu niektorých, z múzejného hľadiska metodicky významných skutočností. A to i na-

Zbyněk Z. Stránský v roce 2000 na konferenci Úlohy přírodních věd v muzealizácii životného prostredia v Liptovskom Mikuláši (Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva)

priek poznatku, že už v tom čase pôsobilo v múzeách nemálo kvalifikovaných pracovníkov. A sme u ko-reňa veci, pretože práve tejto kategórii zamestnancov problematika muzeologického prístupu v kontexte ich práce nehovorila vôbec nič.

V tomto smere to bol najmä Z. Z. Stránský, ktorý si veľmi dobre uvedomoval, že pracovníci, ktorí sa rozhodli pre prácu v múzeách, neboli ani ako ľudia s vysokoškolskou kvalifikáciou vyškolení pre charakter takto zameranej činnosti. S určitou nadsázkou možno povedať, že zo spoločenského hľadiska išlo o akúsi formu luxusu, keď vyso-

koškolsky vzdelaní pracovníci neodvážali v intenciách múzea prácu, ktorá mala byť charakteristickou alebo dominantnou v podmienkach tohto typu inštitúcie, ale prispôbovali si ju svojim ambíciám a potrebám, ktoré vyplynuli z ich odborového zamerania. Tu niekde potom tkvie podstata toho, prečo sa Z. Z. Stránský počas svojho dlhoročného pôsobenia neúnavne usiloval o profesionalizáciu múzejnej práce. Uvedomoval si, že jednostranné odborné zameranie múzejníkov stávalo do pozície, že ako profesionáli vo vlastnom odbore boli z muzeologického hľadiska úplnými amatérmi. Pre zvládnutie takto zameranej činnosti nemali potrebné vedomosti a preto ani nepoznali metodiku a techniku takejto práce.

V intenciách súdobých poznatkov sa preto logicky usiloval o zlepšenie daného stavu. Za východisko považoval uplatnenie takých foriem, ktoré by v konečnom dôsledku smerovali k rozvoju muzeológie, disciplíny ktorá disponovala poznatkami o predmete, problémoch a o technike muzeologickej práce. Domnieval sa, že treba zaistiť jej odborové uplatnenie v rámci vysokoškolského štúdia, pretože jedine touto formou mohli pracovníci múzeí získať potrebné odborné vzdelanie. Až to vytváralo priestor k tomu, aby sa zainteresovali na muzeologickom prístupe v kontexte jednotlivých vedných disciplín angažovaných v múzeách a získali i potrebné teoretické predpoklady k vlastnej múzejnej činnosti.

Takto zamerané úsilie Z. Z. Stránského našlo napokon svoj výraz vo vytvorení externej katedry muzeológie ako súčasť Filozofickej fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brne v roku 1963. Katedra muzeológie vedená J. Jelínkom, riaditeľom Moravského múzea v Brne sa po svojom založení začala venovať koncepčným a obsahovým otázkam štúdia a pripravovať projekt postgraduálneho štúdia muzeológie pre pracovníkov múzeí. Projekt z väčšej časti pripravil Z. Z. Stránský. Postgraduálne štúdium sa podľa neho považovalo za hlavnú formu ďalšieho vzdelávania vysokoškolských odborníkov, ktorí pôsobili v múzeách za predpokladu, že potrebovali nadobudnúť vedomosti v problematike, na riešení ktorej sa podieľali svojim pracovným zaradením v múzeu.

Postgraduálne štúdium muzeológie a slovenské múzeá

Za dobu svojej existencie katedra prešla rôznymi zmenami, avšak jej zriadením vznikla báza, kde sa v jednotlivých študijných behoch zabezpečovala muzeologická výučba pre pracovníkov múzeí. Kľúčovou postavou katedry, ktorá spočiatku existovala ako súčasť Muzeologického oddelenia Moravského múzea, sa stal Z. Z. Stránský. Už v druhom študijnom behu záujem o túto formu štúdia prejavili aj pracovníci múzeí zo Slovenska. Týmto krokom sa reálne začala naplňovať požiadavka Š. Mruškoviča, ktorý sa v roku 1965 vyslovil za to, aby práca katedry mala dosah aj na Slovensko, *pretože v českých i slovenských krajoch v súčasnom období rozvoja muzeálnej práce riešime spoločné teoretické problémy.*

Nasledujúce obdobie jednoznačne ukázalo, že sa existencia tejto formy muzeologického štúdia už od samotného začiatku vnímala na Slovensku pozitívne. Záujem o štúdium nachádzal v slovenských múzeách primeranú odozvu, čo na jednej

Študijný beh		Počet absolventov		
Číslo	Doba trvania	Celkom	Zo Slovenska	
			Počet	%
I.	1965–1968	10	-	-
II.	1967–1970	11	4	36
III.	1969–1972	12	6	50
IV.	1971–1974	10	1	10
V.	1973–1976	13	6	46
VI.	1978–1981	24	8	33
VII.	1980–1983	24	9	37
VIII.	1981–1984	23	5	22
IX.	1984–1987	24	2	8
X.	1986–1989	22	7	32
XI.	1988–1991	23	4	17
XII.	1990–1993	19	9	47
XIII.	1992–1995	10	2	20
Celkom		225	63	28

strane dokumentuje poznatok, že počas 13 študijných behov v rokoch 1965–1995 postgraduálnu formu brnianskeho štúdia absolvovalo aj 65 pracovníkov slovenských múzeí a ďalších inštitúcií. Neostalo však len pri tom. Do procesu výučby sa zásluhou Z. Z. Stránskeho zapojili aj niektorí poprední slovenskí múzejníci. V začiatkoch participovali najmä na prednáškach v kontexte dejín slovenského múzejníctva. Neskôr ich rady rozšírili aj niekoľkí absolventi štúdia zo Slovenska. V takomto duchu prebiehal tento proces kontinuálne a prakticky po celú dobu existencie postgraduálnej formy brnianskeho muzeologického štúdia.

Po zriadení katedry sa predovšetkým zásluhou Z. Z. Stránskeho etablovalo v Brne niečo, čo dovtedajšia múzejná prax nepoznala. I keď výučba muzeológie pre tých, čo prejavovali záujem o rozšírenie svojho obzoru nad rámec ich pra-

covného zaradenie, predstavovala základný prvok činnosti tohto pracoviska, bolo tu ešte niečo, čo celkom prirodzene vyplynulo z jeho existencie. Po vzniku katedry za ďalší dôsledok jej činnosti treba považovať i postupné kreovanie muzeologického myslenia. Dnes by sme to mohli charakterizovať ako významný názorový prúd v kontexte muzeologickej problematiky, ktorý sa tu začal udomáčňovať v intenciách nových poznatkov. Nesvedčí o tom len charakter muzeologickej výučby, ale i mnohé záverečné práce, či tendencie, ktoré smerovali k jej teoretickému postihnutiu. V takýchto dimenziách sa existencia katedry vnímala aj v podmienkach slovenského múzejníctva, čo bol tiež jeden z dôvodov, prečo takmer jednu tretinu absolventov postgraduálneho štúdia predstavujú pracovníci zo slovenských inštitúcií.

Ďalší rozmer, ktorý vyplynul z existencie brnianskeho muzeologického

pracoviska, znamenal v podmienkach slovenského múzejníctva aj rozšírenie dovtedajších pracovných kontaktov. Prejavovalo sa to najmä tým, že zvyčajne tam, kde v slovenských múzeách pracovali absolventi postgraduálneho štúdia, začal sa vytvárať reálny priestor pre vzájomnú spoluprácu. A nešlo len o otázky, ktoré by v širšom kontexte súviseli s prezentačnou činnosťou múzeí. Neraz sa k tomu pridružili i rôzne konzultácie odborného charakteru. Vyplynuli zvyčajne z potrieb toho ktorého múzea, problémov, aké sa tu riešili, či postihovali iné otázky reálneho múzejného života.

V podobných intenciách možno vnímať aj spoluprácu, ktorá sa s brnianskym muzeologickým pracoviskom rozvíjala na prelome 70. a 80. rokov minulého storočia prostredníctvom Kabinetu literárnej komunikácie Pedagogickej fakulty v Nitre. Nemožno opomenúť ani vzájomné kontakty s vtedajším slovenským ministerstvom kultúry, či po zriadení Ústrednej správy múzeí a galérií v Bratislave v roku 1979 i s ňou.

Obdobie po roku 1989

Ďalšia oblasť aktivít Z. Z. Stránskeho sa v kontexte múzejníctva na Slovensku vzťahuje na obdobie po roku 1989. V tomto smere s tým do určitej miery súvisí aj vznik Československej muzeologickej spoločnosti v roku 1990. Jej prostredníctvom sa totiž do praxe uviedla myšlienka Z. Z. Stránskeho, ktorá usilovala o využitie odborného potenciálu, aký predstavovali absolventi postgraduálneho muzeologického štúdia. Išlo mu o to, aby sa prostredníctvom spoločnosti aj oni spolupodieľali na ďalšom rozvoji muzeológie i nášho múzejníctva v intenciách, ktoré vyplynuli zo spoločenskej situácie po roku 1989. Z tohto hľadiska sa spoločnosť, ktorá sa v júni 1990 ustanovila v Slavkove, etablovala ako dobrovoľná, odborná, vedecká a nepolitická

organizácia, nezávislá na štátnych a politických štruktúrach. Spoločnosť mala v kontexte vtedajšieho štátu federálnu pôsobnosť. V jej deväťčlennom výbore, ktorého predsedom sa stal Z. Z. Stránský, mali slovenskí múzejníci paritné zastúpenie. Zúčastňovali sa jeho zasadnutí a spolupodieľali sa aj na podujatiach, ktoré v rokoch 1990–1992 charakterizovali činnosť spoločnosti.

Ďalší charakter aktivít Z. Z. Stránskeho, ktoré sa po roku 1989 orientovali na problematiku múzejníctva na Slovensku, musíme dnes vnímať prostredníctvom dvoch okruhov. Tým prvým je jeho prínos v činnostiach, ktoré súviseli so založením a činnosťou Zväzu múzeí na Slovensku. Oveľa významnejšiu oblasť však predstavuje jeho úsilie o presadenie návrhu na zriadenie katedry ekomuzeológie na pôde Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v roku 1998.

Zväz múzeí na Slovensku

V prípade Zväzu múzeí zohral Z. Z. Stránský významnú úlohu už v prvom období jeho existencie. Patril totiž k iniciátorom obnovenia bývalého Zväzu slovenských múzeí, ktorý pod vplyvom vtedajších pomerov ukončil v roku 1960 svoju činnosť.

Preto je úplne prirodzené, že sa už v samotných začiatkoch zapojil do všetkých, s tým súvisiacich aktivít. Stal sa členom Koordinačného výboru, ktorý do založenia Zväzu zastupoval záujmy slovenského múzejníctva ako celku. V jeho rámci sa veľmi aktívne podieľal na príprave programových dokumentov a iných koncepčných materiálov, ktoré súviseli so vznikom Zväzu múzeí na Slovensku. Na ustanovujúcom valnom zhromaždení 31. mája 1990, ktoré sa uskutočnilo na pôde Múzea SNP v Banskej Bystrici, Z. Z. Stránskeho zvolili za člena Výkonného výboru. Nakoľko sa podľa schvále-

ných stanov Zväzu členom výboru mohol stať len zamestnanec niektorého z členských múzeí, muselo sa najprv doriešiť jeho postavenie. Zásluhou predsedu Zväzu L. Olexu sa Z. Z. Stránský stal zamestnancom Východoslovenského múzea v Košiciach a následne ho výkonný výbor Zväzu zvolil za svojho podpredsedu.

V tejto pozícii sa ako člen príslušnej zväzovej komisie v roku 1991 aktívne podieľal na vypracovaní návrhu Zásad zákona SNR o múzejníctve, ktorý Zväz následne predložil Ministerstvu kultúry SR. Návrh vychádzal zo súčasného stavu poznania múzejnej teórie a praxe a z tohto zorného uhla riešil potrebu ďalšieho rozvoja múzejníctva, a to s ohľadom na význam kultúrneho dedičstva obsiahnutého v zbierkach múzeí a galérií. Zaoberal sa tiež postavením múzejníctva v spoločnosti a riešil z toho plynúce vzťahy. S odstupom času možno túto aktivitu, ktorej hlavným činiteľom bol práve Z. Z. Stránský, považovať za hlas, ktorý z rôznych dôvodov ostal nevypočutý. Vývoj sa na škodu veci začal uberať iným smerom. Avšak je dobré pripomenúť si, že toto jeho úsilie malo za daného stavu svoje opodstatnenie. Za predpokladu, že by boli vtedy kompetentní ochotní načúvať, mohlo byť aj dnes v našom múzejníctve mnohé ináč.

S osobou Z. Z. Stránskeho do značnej miery súvisí aj ďalšia aktivita Zväzu múzeí na Slovensku – medzinárodná muzeologická konferencia *Európske múzeá na ceste k 21. storočiu*, ktorá sa uskutočnila v septembri 1992 v Košiciach. Okrem toho, že sa do nej aktívne zapojil niekoľkými obsahovo zaujímavými referátmi, bol to on, ktorý v spolupráci s Východoslovenským múzeom v Košiciach riešil všetky organizačné či iné otázky pripravovanej medzinárodnej konferencie.

Katedra ekomuzeológie

Myšlienka ekomuzeológie vyplynula z presvedčenia Z. Z. Stránskeho, že je pre múzejnú kultúru a jej budúcnosť existenčne nevyhnutné, aby prostredníctvom muzeológie filozofické a vedecké myslenie prenikalo do múzejnej praxe, ktorá by tak reagovala na ekologickú a kultúrnu krízu. To si vyžadovalo, aby sa muzeológia prepojila so súčasným eko-filozofickým a eko-vedeckým myslením a bola nimi takto usmerňovaná. V žiadnom prípade teda nešlo o akúsi novú muzeológiu, ako si to vtedy niektorí mylne vysvetľovali, ale len o muzeológiu, ktorá reagovala na požiadavky v intenciách eko-paradigmy. Tá v stále širšom meradle prenikala nielen do filozofie, vedy a kultúry, ale i do celej štruktúry spoločnosti.

Aby však takto orientovaná muzeológia dokázala riešiť z toho vyplývajúce aktuálne úlohy, potrebovala profesionálnu bázu. Túto bázu nemohli zabezpečovať múzeá, nakoľko nešlo len o rozpracovanie teoretických otázok, ale o to, aby sa nové poznatky dostali postupne i do múzejnej praxe. Toto bol primárny dôvod pre vytvorenie zodpovedajúcej inštitucionálnej a profesionálnej platformy, v intenciách ktorej jednoznačne prevládla potreba katedry orientovanej týmto smerom.

Na tomto základe Z. Z. Stránský, v kontexte požiadavky Univerzity M. Bela v Banskej Bystrici, vypracoval v rokoch 1997–1998 príslušný návrh. Vedenie univerzity ho následne začlenilo do projektu pomoci mestu Banská Štiavnica formou zriadenia vysokoškolských pracovísk. Dňom 1. 7. 1998 v kontexte rozvíjania programu ekológie a environmentálnej výchovy došlo k zriadeniu Katedry ekomuzeológie v Banskej Štiavnici ako detašovaného pracoviska Fakulty prírodných vied Univerzity M. Bela. Jej vybudovaním bol poverený Z. Z. Stránský.

Začalo sa tak trochu na zelenej lúke, ale už počínajúc školským rokom 1998/1999 sa prostredníctvom katedry začali zabezpečovať tieto formy muzeologického štúdia:

- Denné magisterské štúdium ekológie so špecializáciou na ekomuzeológiu. Táto forma bola určená pre absolventov stredných škôl, ktorí sa zaujímali o prácu v múzeu i príbuzných zariadeniach.
- Bakalárske odborné dištančné trojročné štúdium ekomuzeológie so špecializáciou na múzejnú konzerváciu. Predstavovalo platformu pre pracovníkov múzeí, galérií, ochranárskych a pamiatkarských zariadení, ktorí mali ukončené stredoškolské vzdelanie a chýbalo im špeciálne vzdelanie pre výkon konzervátorskej praxe.

- Rozširovacie trojročné odborné dištančné štúdium ekomuzeológie. Táto forma sa týkala pracovníkov múzeí, galérií a príbuzných inštitúcií, ktorí mali vysokoškolské vzdelanie, ale chýbala im muzeologická špecializácia.

Uvedené formy štúdia boli akreditované v odbore environmentálnej ekológie a v roku 1999 Z. Z. Stránský úspešne obhájil ekomuzeologickú špecializáciu pred akreditačnou komisiou Slovenskej republiky.

Neboli to ľahké roky, ale treba povedať, že i napriek rôznym prekážkam vyplývajúcich zo sťahovania katedry či iných okolností, sa toto počiatočné obdobie zásluhou Z. Z. Stránskeho zvládlo na úrovni.

Katedra sa dobudovala i personálne a jej chod sa stabilizoval. Začala sa rozbiehať aj vedeckovýskumná činnosť katedry, ktorá vychádzala zo špecifickej situácie, keďže išlo o nové pracovisko a súčasne i o pracovisko nového odboru. V rámci grantového projektu VEGA v rokoch 1999–2000 riešila katedra problematiku pojmu prírodného

a kultúrneho dedičstva. Výsledky výskumu sa v apríli 2001 prezentovali v Banskej Štiavnici formou celoslovenského odborného seminára a publikovali v zborníku *Museologica* II/2001.

S výskumom súvisela aj činnosť, ktorá sa týkala vypracovania učebných textov – skript, keďže poväčšine išlo o novú problematiku, pre ktorú chýbala potrebná literatúra. V roku 2000 katedra vydala *Základy štúdia muzeológie*. Po obsahovej stránke boli určené pre poslucháčov muzeológie a príbuzných odborov a záujemcov o múzejnú kultúru, ochranu prírody a pamiatkovú starostlivosť. O rok neskôr k nej pribudli študijné texty *Muzeológia*, ktoré sa orientovali na pochopenie zamerania tohto odboru i systému, z ktorého pozostával.

Do rangu vedeckovýskumnej činnosti katedry spadalo aj vydávanie zborníka *Museologica*. Jeho dve čísla (*Museologica* I/200 a *Museologica* II/2001) vydala katedra ešte počas účinkovania Z. Z. Stránskeho na poste jej vedúceho. Zborník v nasledujúcom období, ale s pozmeneným názvom *Acta museologica* vychádzal i v nasledujúcom období. Na katedre sa začala budovať hodnotná muzeologická knižnica, ktorej súčasťou boli aj zahraničné periodiká, napríklad nemecký časopis *Museum Aktuell*. V tom čase Z. Z. Stránský spolupracoval s mnohými zahraničnými pracoviskami a prostredníctvom neho sa do širšieho európskeho povedomia dostalo aj slovenské múzejníctvo a výsledky práce slovenských muzeológov.

Záver

Ťažko posúdiť, do akej miery by sme v celom kontexte muzeológie mali dnes vnímať úsilie Z. Z. Stránskeho pretavené do činností, prostredníctvom ktorých sa neformovalo len naše múzejníctvo, ale i názory na jeho jestvovanie a charakter. Objektívnu či skôr vy-

čerpávajúcu odpoveď snáď na to dá až budúca doba. V každom prípade však nesmieme nikdy zabúdať na jednu dosť podstatnú vec. Bol to on, ktorý rozhybal dovtedajšie stojaté vody a napriek nie vždy priaznivým okolnostiam prekonával nástrahy osudu, aby sa napokon dostavil i primeraný výsledok.

Problematika muzeologického štúdia, i keď zatiaľ nám neprislúcha hodnotiť jeho terajšiu úroveň, sa dnes stala realitou a ako sa ukazuje, zatiaľ má aj na Slovensku svojich stúpcov. Forma, ktorá sa práve zásluhou Z. Z. Stránskeho ujala v Brne, sa zaslúžila o to, že sa do reálnej praxe dostali ľudia, ktorí v nejednom prípade dokázali vidieť oveľa ďalej ako je bežný obzor človeka. Ich zásluhou o. i. vzniklo aj nemalé množstvo rozličných a podnetných prác. Je to solídny základ pre to, aby aj dnes mohli dochádzať k ďalšiemu obohacovaniu muzeológie ako samostatného odboru a zároveň i k jej formovaniu v intenciách doby a problémov, ktorými žije. V takomto duchu by sme to mali vnímať aj v slovenských podmienkach a usilovať sa o to, aby sa renomé, ktoré sa u nás vybudovalo i zásluhou Z. Z. Stránskeho, našlo svojich pokračovateľov, ktorí by kontinuálne dokázali pokračovať v jeho započatom diele.

LITERATÚRA A PRAMENE

- Archiv Ústavu archeologie a muzeologie FF MU v Brne, fond *Katedra a Oddělení muzeologie* (nezprac.), kart. 14. běh PSM + Seznam absolventů PGS, Seznam absolventů postgraduálního studia muzeologie na FF UJEP v Brně.
- DOLÁK, Jan a Jana VAVŘÍKOVÁ. *Muzeolog Z. Z. Stránský. Život a dílo*. Brno: Masarykova univerzita, 2006.
- JANOŠTINOVÁ, Marianna (ed.). *Pamětnice k 25. výročí založení Związ muzeí na Slovensku*. Banská Bystrica: Związ muzeí na Slovensku, 2015.
- LALKOVIČ, Marcel. Kam smeruje múzejníctvo na Slovensku? *Európske múzeá na ces-*

te k 21. storočiu, zborník referátov. Košice: Východoslovenské múzeum v Košiciach, 1992, s. 27–34.

Návrh zásad zákona SNR o múzejníctve. *Múzejník, orgán Związ muzeí na Slovensku*, marec 1992.

OKÁLI, Ivan. Niekoľko úvah nad jedným oznamom. *Múzeum*, 1998, č. 4, s. 22–23.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. (ed.). *Sborník materiálu prvního muzeologického symposia Brno – 1965*. Brno: Moravské muzeum v Brně, 1966.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. Potrebujeme eko-muzeológiu? *Múzeum*, 1999, č. 2, s. 18–20.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. Nová katedra: katedra ekomuzeologie FPV UMB. *Museologica 1/2000*, Banská Štiavnica, s. 131–134.

STRÁNSKÁ, Edita. Celoslovenský odborný seminár k problematike prírodného a kultúrneho dedičstva. *Múzeum*, 2001, č. 2, s. 35–36.

ŠÁŠKOVÁ, Marianna. Výučba muzeologie na slovenských vysokých školách. *Múzeum*, 2000, č. 1, s. 32–33.

Štúdium muzeologie v školskom roku 1998/99. *Múzeum*, 1998, č. 2, s. 32.

MARCEL LALKOVIČ
muzeolog, Ružomberok
Slovenská republika

THE „STRÁNSKÝ“ PHENOMENON AND SLOVAK MUSEUMS

MARCEL LALKOVIČ †

In the context of trends which dominate the present-day museums, many people do not sufficiently realize how significant has been in the second half of the 20th century the activity, in which Z. Z. Stránský was a pioneer and important representative. Herewith we do not want to glorify somehow his person. It rather is a reflection about the character of his activity, through the medium of which our museums have developed to their present form.

The activity associated with museums, in which Z. Z. Stránský was engaged the whole second half of the 20th century long, represents in its complexity one period of development. It can be characterised as a period, which was significantly influenced by not only his activities, but also ideas or opinions which then formed the museological thinking in our country for some decades.

Museums in our country underwent a significant change in the after-war period. The forms of museum work and its quality have changed in a substantial way. Museums began to be professionalised and classed institutionally among the political-educational and cultural amenities. Herewith they landed in the focal point of social interest again. This quite successful development, however, has mainly taken place at a practical level which was determined by conditions and needs of that time. The result thereof was that theoretical interpretation and generalisation of some methodically important facts concerning museums have been paid much less attention. And this happened despite the fact that museums of that time already employed many qualified workers. And here we are at the root of the problem because the problems of museological approach did not mean anything to this category of employees in the context of their work.

In this regard, it mainly was Z. Z. Stránský who was very well aware that people who decided to work in museums, even though with university qualification, were not trained in such a specifically focused activity. With some exaggeration it can be said that from the social point of view it was a sort of luxury, when university-educated workers in museums did not do the work which should have been characteristic or dominant in this type of institution, but adapted the work

to their ambitions and needs which resulted from their professional specialisation. Here within is the reason why Z. Z. Stránský during his long-time activity strived untiringly for professionalisation of museum work. He was aware that the one-sided professional specialisation of museum workers, who were professionals in their own disciplines, made them absolute amateurs from a museological point of view. They had not the necessary knowledge to master such a specialised activity, and for this reason they did not know the methods and techniques of this work.

Stránský therefore logically endeavoured to improve this state of affairs. He saw the way out in application of forms, which in the end would lead to development of museology – a discipline which had the knowledge of the subject, problems and techniques of museological work. He supposed that it is inevitable to teach museology in universities, because this is the only way how the museum workers can get the necessary professional education. This condition made them involved in museological approach in the context of individual disciplines engaged in museums and in this way they acquired the theoretical knowledge which is necessary for museum activities.

This effort by Z. Z. Stránský eventually found reflection in constitution of an external Chair of Museology belonging to the Faculty of Arts of the Jan Evangelista Purkyně University in Brno 1963. After being founded, the Chair of Museology led by J. Jelínek, Director of the Moravian Museum in Brno, began to pay attention to conceptual and contentual problems of the studies and prepared a project of postgraduate museology studies for museum workers. The project was prepared for the most part by Z. Z. Stránský. Postgraduate studies were considered by him the main form of fur-

Zbyněk Z. Stránský in a 2000 conference “The role of natural sciences in musealization of environment” in Liptovský Mikuláš (Slovak Museum of Nature Protection and Speleology)

ther education of university experts who were active in museums, in case that they needed to acquire knowledge of a problem in which they were engaged through the medium of their work in a museum.

Postgraduate museology studies and Slovak museums

The Chair underwent various changes during its existence, but it represented a base where the individual runs of studies provided museology education for museum workers. The key person in the Chair, which initially existed as a part of the Museological Department of the Moravian Museum, became Z. Z. Stránský. Museum workers from Slovakia showed interest in this form of studies in the second run of museology studies already. By this act began to be fulfilled the requirement by Š. Mruškovič, who in 1965 strived to extend the scope of activity of the Chair to Slovakia, *because in Czech and Slovak lands we*

currently solve the same theoretical problems associated with the development of museum work.

The subsequent period has clearly shown that from the very beginning already, the existence of such a form of museology studies was received positively in Slovakia. The interest in studies found adequate response in Slovak museums, which is also documented by the fact that during 13 runs of studies in 1965–1995, 65 workers from Slovak museums and other institutions completed the postgraduate studies in Brno. But this was not the end. Thanks to Z. Z. Stránský, several prominent Slovak museum specialists also were involved in the educational process. In the beginnings they mainly participated in lectures concerning the history of Slovak museums. Later also some graduates from Slovakia joined the staff. This process took place continuously during almost the whole period of existence of the postgraduate museology studies in Brno.

After constitution of the Brno Chair of Museology, Z. Z. Stránský helped to establish something that was not yet known in previous museum practice. Even though the basic element of activities of this institution was museological education of those who wanted to enhance their knowledge to beyond the scope of their job, there was something else which fully naturally emerged from its existence. The activity of the Chair also gradually helped to form the museological thinking. Today we could characterize this as a significant ideological stream in the context of museological problems, which began to take roots here in the light of new knowledge. This is evidenced by not only the character of museological education, but also many final theses or tendencies trying to capture its theoretical aspects. The existence of the Chair in these dimensions was also perceived in Slovak museums, which

Run of studies		Number of graduates		
Number	Duration	Total	From Slovakia	
			Number	%
I.	1965–1968	10	-	-
II.	1967–1970	11	4	36
III.	1969–1972	12	6	50
IV.	1971–1974	10	1	10
V.	1973–1976	13	6	46
VI.	1978–1981	24	8	33
VII.	1980–1983	24	9	37
VIII.	1981–1984	23	5	22
IX.	1984–1987	24	2	8
X.	1986–1989	22	7	32
XI.	1988–1991	23	4	17
XII.	1990–1993	19	9	47
XIII.	1992–1995	10	2	20
Total		225	63	28

was one of the reasons why almost one third of graduates were workers from Slovak institutions.

Another aspect, which emerged from the existence of the museological department in Brno, was the extension of existing professional contacts in the milieu of Slovak museums. This was mainly evident in those Slovak museums which employed specialists who completed the postgraduate studies, because these museums began to create real space for mutual cooperation. This concerned not only questions which in a wider context would be associated with presentational activity of museums. It also frequently involved various consultations on professional issues. They usually followed the needs of the one or another museum, the problems treated, or other questions of the real museum life.

In a similar way we can also perceive the cooperation with the museological department in Brno, which developed at the turn between the 1970s and 1980s through the medium of the Cabinet of Literary Communication of the Pedagogical Faculty in Nitra. We must also mention the mutual contacts with the then Slovak Ministry of Culture, or the Central Administration of Museums and Galleries in Bratislava after its founding in 1979.

The period after 1989

Another field of activities by Z. Z. Stránský in the context of Slovak museums is connected with the period after 1989. This is to a certain extent also associated with the emergence of the Czechoslovak Museological Society in 1990. It has put into practice the idea by Z. Z. Stránský, which endeavoured to use the professional potential

represented by graduates from the postgraduate museology studies. His idea was that the graduates through the medium of this society also should participate in further development of museology and our museums in the social situation after 1989. In this regard the society, which was constituted in Slavkov in June 1990, was established as a voluntary, professional, scientific and non-political organisation independent from state and political structures. The scope of activity of the society in the context of the then state was federal. In its committee including nine members, whose chairman became Z. Z. Stránský, Slovak museum specialists had an equal representation. They took part in its sessions and cooperated in events, which in the years 1990–1992 characterised the activity of the society.

Another character of activities by Z. Z. Stránský, which after 1989 laid focus on the problem of museums in Slovakia, must be perceived today through the medium of two spheres. The first one is his contribution in activities, which were associated with constitution and activity of the Union of Museums in Slovakia. A much more important area, however, is represented by his effort to carry the proposal for establishment of the Chair of Eco-museology at the Matej Bel University in Banská Bystrica in 1998.

Union of Museums in Slovakia

Z. Z. Stránský already played an important role during the first period of existence of the Union of Museums. He counted among the initiators of renewal of former Union of Slovak Museums, which was dissolved in 1960 due to overall situation at that time.

It is therefore entirely natural that from the very beginning he was already engaged in all related ac-

tivities. He became member of the Coordination Committee, which until the constitution of the Union represented the interests of Slovak museums as a whole. Within the Committee he took a very active part in preparation of programme documents and other conceptual materials, which were related to the emergence of the Union of Museums in Slovakia. In the general constitutional meeting on 31 May 1990, which has taken place in the Museum of the Slovak National Uprising in Banská Bystrica, Z. Z. Stránský was elected a member of the Executive Committee. Because according to the approved statutes of the Union, only an employee of one of the member museums could become a Committee member, it was necessary to handle the problem of his position. Thanks to the Union Chairman L. Olexa, Z. Z. Stránský became employee of the East Slovak Museum in Košice and the Executive Committee elected him subsequently the vice-Chairman.

In this position, as a member of the relevant union commission, in 1991 he took an active part in elaboration of a proposal of Principles of the Museum Law by the Slovak National Council, which was subsequently submitted by the Union to the Slovak Ministry of Culture. The proposal was based on the then state of knowledge of museum theory and practice and from this point of view it solved the necessity of further development of museums with regard to the significance of cultural heritage contained in museum and gallery collections. It also paid attention to the position of museums in society and solved the relevant relationships. With the passage of time, this activity, which was mainly pursued by Z. Z. Stránský, can be regarded as a voice which remained unheard for various reasons. The development unfortunately began to proceed in another direction. Nevertheless, it is well to remember that his effort

had a good reason under given conditions. If the competent authorities would have been willing to listen at that time, many things in our museums could be different today. The person of Z. Z. Stránský is to a great extent also associated with another activity by the Union of Museums in Slovakia – the international museological conference *European Museums on the Way to the 21st Century*, which was held in Košice in September 1992. He participated in this event actively not only with several interesting papers, but in cooperation with the East Slovak Museum in Košice he also solved all organisational or other questions of the prepared international conference.

Chair of Eco-museology

The idea of eco-museology proceeded from the conviction by Z. Z. Stránský that the existence of museum culture inevitably demands that philosophical and scientific thinking penetrate through the medium of museology into the museum practice, which would thus react to ecological and cultural crisis. This requires that museology is interlinked with present-day eco-philosophical and eco-scientific thinking and is directed by them. It was certainly not any new museology, as it was sometimes erroneously interpreted, but only museology which responded to demands following the eco-paradigm. This paradigm penetrated with increasing intensity not only into philosophy, science and culture, but also into the whole structure of society.

Nevertheless, in order to be able to solve topical questions, museology oriented in this manner demanded a professional base. This base could not be provided by museums, because the aim was not only the elaboration of theoretical questions, but the effort to implement new knowledge into the museum practice as well. This was the primary

reason for establishment of a relevant institutional and professional platform, which was clearly focused on the constitution of a chair oriented in this direction.

Z. Z. Stránský, in the context of a demand by the Matej Bel University in Banská Bystrica, elaborated on this basis a relevant proposal in 1997–1998. The university authorities incorporated it subsequently into a project of help for the town of Banská Štiavnica by establishing two university departments. On 1 July 1998, in the context of development of the ecological and environmental educational programme, the Chair of Eco-museology in Banská Štiavnica was founded as a branch department of Faculty of Science, Matej Bel University. The build-up of this Chair was entrusted to Z. Z. Stránský.

It started as if on a greenfield site, but since the school year 1998/1999 already, the Chair began to offer the following forms of museology studies:

- Full-time master's studies in ecology with specialisation in eco-museology. This form was intended for graduates from secondary schools, who were interested in the work in museums and related amenities.
- Bachelor's professional three-year distance studies in eco-museology with specialisation in museum conservation. They represented a platform for workers in museums, galleries or protection and preservation institutions, who completed their university studies but missed the museological specialisation.
- The above forms of study were accredited in the field of environmental ecology and in 1999, Z. Z. Stránský successfully defended the eco-museological specialisation before the Slovak Accreditation Committee.

That years were not easy, but it must be said that despite various obstacles springing from relocation of the Chair or from other circumstances, this initial period was handled at an appropriate level.

The Chair's staff also was built up and the operation of the department became stabilised. The scientific and research activity of the Chair began to develop, being based on a specific situation because it was a new department and at the same time a new discipline. Within the grant project VEGA in 1999–2000, the Chair was concerned with the problem of natural and cultural heritage. The research results were presented in a nation-wide professional seminar held in Banská Štiavnica in 2001 and published in the proceedings volume *Museologica II/2001*.

Research was also related to an activity concerning the elaboration of teaching textbooks, since most of the content represented new topics and the necessary literature was still missing. In 2000, the Chair published the *Basics of museology studies*. Their content was intended for students of museology and related disciplines and those interested in museum culture, preservation of nature and monument care. One year later the textbook *Museology* was published, which was focused on understanding the specialisation of this discipline and the system on which it was built.

The scientific and research activity of the Chair also included publishing of the periodical volumes *Museologica*. Two numbers (*Museologica I/2001* and *Museologica II/2001*) were still issued by the Chair when Z. Z. Stránský was the Chair Holder. The periodical has also been published in the subsequent period, but with modified title *Acta museologica*. The Chair began to build up a valuable mu-

seological library, which also comprised foreign periodicals, for example the German journal *Museum Aktuell*. Z. Z. Stránský cooperated at that time with many foreign departments and he also disseminated the knowledge of Slovak museums and the outputs of Slovak museologists in a wider European community.

Conclusion

It is difficult to assess, to what extent we should presently perceive the effort by Z. Z. Stránský as remelted into activities, which formed not only our museums, but also the opinions on their existence and character. An objective or rather exhausting answer might be found in the future. Anyway, we must never forget a quite important fact. It was him who put the stagnant waters in motion and despite not very favourable conditions overcame the pitfalls of destiny to achieve eventually an appropriate result.

The problem of museology studies, even though we are not yet in a position to evaluate their present level, became reality today and, as it becomes obvious, they have supporters in Slovakia as well. The form, which thanks to Z. Z. Stránský became established in Brno, has resulted in practical employment of people who in many cases were able to see much further ahead than the ordinary human horizon allows. They also produced many varied and stimulating works. It is a solid base on which museology as an independent discipline can be further enriched and formed in accordance with the overall situation and the problems with which it deals. In such a spirit we should perceive it as well in Slovak conditions and we should strive that the reputation, which Z. Z. Stránský helped to build up in our country, finds its followers, who would continue his work.

Literature and sources:

Archive of Department of Archaeology and Museology, Faculty of Arts, Masaryk University, Brno, Czech Republic, collection *Katedra a Oddělení muzeologie* (unsystemised), file 14. běh PSM + Seznam absolventů PGS, Seznam absolventů postgraduálního studia muzeologie na FF UJEP v Brně.

DOLÁK, Jan and Jana VAVŘÍKOVÁ. *Muzeolog Z. Z. Stránský. Život a dílo*. Brno: Masarykova univerzita, 2006.

JANOŠTINOVÁ, Marianna (ed.). *Památka k 25. výročiu založenia Zväzu múzeí na Slovensku*. Banská Bystrica: Zväz múzeí na Slovensku, 2015.

LALKOVIČ, Marcel. Kam smeruje múzejníctvo na Slovensku? *Európske múzeá na ceste k 21. storočiu, zborník referátov*. Košice: Východoslovenské múzeum v Košiciach, 1992, pp. 27–34.

Návrh zásad zákona SNR o múzejníctve. *Múzejník, orgán Zväzu múzeí na Slovensku*, marec 1992.

OKÁLI, Ivan. Niekoľko úvah nad jedným oznamom. *Múzeum*, 1998, č. 4, pp. 22–23.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. (ed.). *Sborník materiálov prvého muzeologického symposia Brno – 1965*. Brno: Moravské muzeum v Brně, 1966.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. Potrebujeme eko-muzeológiu? *Múzeum*, 1999, č. 2, pp. 18–20.

STRÁNSKÝ, Zbyněk Z. Nová katedra: katedra ekomuzeológie FPV UMB. *Museologica I/2000*, Banská Štiavnica, pp. 131–134.

STRÁNSKÁ, Edita. Celoslovenský odborný seminár k problematike prírodného a kultúrneho dedičstva. *Múzeum*, 2001, č. 2, pp. 35–36.

ŠÁŠKYOVÁ, Marianna. Výučba muzeológie na slovenských vysokých školách. *Múzeum*, 2000, č. 1, pp. 32–33.

Štúdium muzeológie v školskom roku 1998/99. *Múzeum*, 1998, č. 2, p. 32.

MARCEL LALKOVIČ

museologist, Ružomberok
Slovak Republic